

Sananvapaus – arvojen taistelua

Eduskunnan kirjasto, 9.10.2017

Päivikki Karhula

A INTERI ETO UBIIK VALVONTA JRI YKSIT

UNESSAKÄVELYLLÄ VALVONTAYHTEISKUNTAAN? Kymmenen trendiä jotka meidän on tunnettava

KAI EKHOLM

Professori, Kansalliskirjaston johtaja

PÄIVIKKI KARHULA

Tutkija, johtava tietoasiantuntija, Eduskunnan kirjasto

SANANVAPAAUS JA
SENSUURI
VERKKOAIKANA

TIELLÄ SANANVAPAUTEEN

SUOMALAISEN SANANVAPAUDEN
JA SENSUURIN MUISTIKIRJA

INTERNETIN
AIKA
-1995

YLEISRADIO JA
ITSESENSUURI
1994-1979

SUOMETTUMINEN JA
NUORISORADIKALISMI
1978-1962

ARVOJEN
ASEMASOTA
1961-1948

SODAT JA
SENSUURI
1947-1939

RAJOITETTUA
SANANVAPAUTTA
1939-1917

- About IFLA
- Activities and Groups
- News and Events
- Membership
- Partners
- Publications
- Annual Conference

You are here:

Home » Activities and Groups » Committee on Freedom of Access to Information and Freedom of Expression (FAIFE)

 Search

* FAIFE

About this group

News

Events

Publications

FAIFE Mission

FAIFE Spotlight

Lectures & Various Papers

Members of the FAIFE Committee

Past activities

Professional Codes of Ethics for Librarians

World Report Series

Rules of Procedure

Committee on Freedom of Access to Information and Freedom of Expression (FAIFE)

The overall objective of IFLA/FAIFE is to raise awareness of the essential correlation between the library concept and the values of intellectual freedom. To reach this goal IFLA/FAIFE collects and disseminates documentation and aims to stimulate a dialog both within and outside the library world.

FAIFE works to protect intellectual freedom and freedom of expression. This work includes:

- * Publish reports, participate in national and international conferences and organize workshops.
- * Monitor the state of intellectual freedom within the library community world-wide and publish newsletters and online news

IFLA/FAIFE, <http://www.ifla.org/faife>

Ubiikki tulee jokaiseen kotiin. Millainen maailma sitten tulee ulottumaan jokaisen arkeen? Miten ubiikkimaailman oikeudet ja pelisäännöt muodostuvat? Mitä vaikutuksia muutoksilla on kansalaisten oikeuksiin?

Julkaisuun on koottu puheenvuoroja ubiikkiyhteiskunnasta ja digitaaliseen tietoon liittyvistä oikeudellisista kysymyksistä.

Sisältö

- Mitä sananvapaus tarkoittaa?
- Sananvapaus oikeutena
- Suomalaisen sananvapauden historia
- Internet-ajan sananvapaus
- Sananvapauden tulevaisuus?

Mitä sananvapaus tarkoittaa?

Sananvapauden käsite

Historia

- Sananvapaus periaatteena

Sananvapausteoriat

- Sananvapaus oikeutena

Kansainväliset sopimukset

Perustuslaki

Sananvapauslainsäädäntö

Rajoittavat lait

Sananvapauden juuret

Demokratian, valtion ja yksilön oikeuksien kehitys

- **Kansalaisen** synty
 - > perus- ja ihmisoikeudet
- Kansalaisilla on oikeuksia **valtiossa**
 - > oikeusvaltio
- **Kaikilla** kansalaisilla on oikeuksia valtiossa
 - > tasa-valta

Sananvapauden juuret

Historia

– Ranskan vallankumous 1700-luvun lopulla

”Vapaus, veljeys, tasa-arvo”

Lähde: VisualHunt, Pier 2Eyes

Sananvapauden juuret

Historia

- USA:n itsenäistyminen
- Vapauden patsas vapauden ja demokratian symboliksi (1886)

Sananvapauden tarkoitus

John Stuart Mill (1806-1873)

- *"On Liberty"* (1853)
- Tiedon salaamiseen perustuvan hallinnan kritiikki
- Demokraattisen tietoyhteiskunnan varhainen ihanne
- Sananvapaus yhteiskuntakehityksen edistäjänä
 - Toisinajattelijat, vähemmistöt ja poikkeavat mielipiteet tukevat yhteiskuntakehitystä haastaessaan totuuksia ([S. 263](#))

Sananvapauden tarkoitus

” ...yhteiskunnan kehitys, jossa kaikki tuovat näkemyksensä esiin ja näistä voidaan valikoida parhaimmat...” — John Stuart Mills

Sananvapauden tarkoitus

” ...tarkoituksena on taata **kansanvaltaisen yhteiskunnan edellytyksenä oleva vapaa mielipiteenmuodostus**, avoin julkinen keskustelu, joukkotiedotuksen vapaa kehitys ja moniarvoisuus sekä mahdollisuus vallankäytön julkiseen kritiikkiin.” HE 309/1993

Sananvapaus oikeutena

Sananvapaus oikeutena

Kansainvälinen oikeus

- YK:n ihmisoikeussopimus (1948)
- YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (1976) ([19. artikla](#))
- Euroopan ihmisoikeussopimus ([10. artikla](#))
 - EIT (Euroopan ihmisoikeustuomioistuin) valvojana
- EU:n perusoikeuskirja ([11. artikla](#))

Perustuslaki

Perustuslaki takaa oikeuden sananvapauteen

- Kaikkien oikeus

”Jokaisella on sananvapaus”

- Oikeus sensuroimattomaan tiedonvälitykseen

”Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä.”

Perustuslaki

Perustuslaki takaa oikeuden sananvapauteen

- Sananvapautta voidaan rajoittaa lailla
"Tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä annetaan lailla."
- Sananvapauden rajoituksia on punnittava
"ei pidä rajoittaa enempää kuin on välttämätöntä ottaen huomioon sananvapauden merkitys kansanvaltaisessa oikeusvaltiossa".

Rikoslaki

Sananvapaus ei ole rajoittamaton

- Rikoslaisissa rajataan sananvapautta
 - kunnianloukkaus (RL 24:9)
 - yksityiselämää loukkaava tieto (RL 24:8)
 - kiihottaminen kansanryhmää vastaan (Rikoslaki 11:8)
 - julkinen kehottaminen rikokseen (RL 17:1)
 - uskonrauhan rikkominen (RL 17:10)
 - väkivallan kuvauksen levittäminen (RL 17:17)
 - sukupuolisiveellisyttä loukkaava markkinointi ja kuvan levittäminen (RL 17:18
RL 17:20)
 - markkinointirikos (RL 30:1)
 - virkasalaisuus (RL 40:5)
 - yrityssalaisuus (RL 30:5)

Muiden lakien rajat

Sananvapaus ei ole rajoittamaton

- Muu lainsäädäntökin voi rajata sananvapautta
 - Esim.
 - Virkamiesten sananvapauteen vaikuttaa [virkamieslainsäädäntö](#), jonka mukaan työntekijällä on lojaliteettivelvoite työnantajaansa kohtaan
 - Tekijänoikeuslainsäädäntö

Sananvapauslaki

Sananvapauslaki (460/2003)

- Säätelee joukkoviestinnän velvollisuuksia
- Toimittajavastuu
- Vastine- ja oikaisuoikeus
- Teknologianeutraali lähestymistapa
 - Verkkajulkaiseminen huomioidaan
- Anonyymi julkaiseminen ja lähdesuoja
- Pakkokeinot

Itsesääntely

Julkisen sanan neuvosto (JSN)

- Median sisäinen sääntely
 - 12 jäsentä, valitaan 3 vuoden välein
- Yksityiskohtaisempi kuin lainsäädäntö
- Kanteluihin perustuva
- Journalistin ohjeet (1968-)
 - Alan eettiset säännöt
- Vapauttava/langettava päätös

Sananvapaus kirjastoissa

- IFLA/FAIFE

- [Statement on Libraries and Intellectual Freedom](#) (1999)

- [Internet Manifesto](#) (2014)

- Demokratia

- Tietoon pääsy

- Sensuroimattomuus

- Sisältöjen moninaisuus

- Tietosuoja ja yksityisyys

Suomessa on sananvapaus

Kyllä

- Periaatteessa, mutta julkisesti sanotusta on myös **vastuussa**

Ei

- Sanomista voivat rajoittaa käytännössä myös **yhteisön säännöt**
 - Ammattietiikka ("[journalistin ohjeet](#)")
 - "Kirjoittamattomat" pelisäännöt

Suomalaisen sananvapauden lyhyt historia

Suomi – sananvapauden mallimaa

- Varhainen vapaamielinen lainsäädäntö painovapaudesta (1766)
 - maailman ensimmäinen julkisuuslaki

Anders Chydenius

”demokratia, tasa-arvo ja ihmisoikeuksien kunnioitus olivat hänen mukaansa ainoa tie edistykseen ja onneen yhteiskunnassa.”

”Ei tarvitse todistaa, että kohtuullinen kirjoitus- ja painovapaus on lujimpia peruspylväitä, mihin vapaa hallitustapa voi nojata, sillä muuten säädyillä ei koskaan saata olla tarvittavia tietoja säätääkseen hyviä lakeja, lainkäyttäjillä ei mitään valvontaa noudattaakseen niitä viroissaan, ja alamaisilla vain vähän tietoa lain vaatimuksista, virkavallan rajoista ja omista velvollisuuksistaan: oppi ja sivistys kukistetaan, karkeus ajatustavassa, puheissa ja tavoissa pääsee valtaan, ja kauhistuttava pimeys peittää muutamassa vuodessa koko meidän vapautemme taivaan.”

- Anders Chydenius

Suomalainen sananvapaus

Ruotsin vallan aika

- Lainsäädäntö tuki ja rajoitti
 - Kirjoitus- ja painovapausasetus ([1766](#))
 - Ennakkosensuuri poistui
 - 1774 uusi painovapausasetus
 - Kielsi ulkopolitiikan ja hallitusmuodon arvostelun
 - Painotuotteiden valvontaohjeisto (voimassa 1800-luvulle saakka)

Suomalainen sananvapaus

Ruotsin vallan aika

- Uskonpuhdistuksen vaikutus

- Luterilaisuuden leviäminen johti suomalaisen muinaisuskon ja katolisuuden kitkemiseen
- Kansanperinteen sensuuria
 - Esim. Kalevalan ja virsikirjan sisältöjä siistittiin

> poliittista ja uskonnollista sensuuria

Suomalainen sananvapaus

Venäjän vallan aika (1809-1917)

- Lainsäädäntö tuki ja rajoitti
 - Painovapauslaista (1776) huolimatta sensuuri kiristyi
 - Liberalismin ja nationalismin pelko
- Hallinnon kritiikkiä rajoitettiin
 - Venäjän oloja ei saanut arvostella ”
 - *”virheelliset tulkinnat valtakunnan tilasta”*
- Uskonnonvastaisiin sisältöihin voitiin puuttua
 - [Jaakko Juteinin](#) teos *Anteckningar af tankar uti varianta ämnen* – ainoa suomalainen teos, joka on poltettu roviolla (Viipurin torilla 1829)

> *poliittista ja uskonnollista sensuuria*

Sananvapaus Suomessa

Itsenäisyyden alkuaika (1919-1939)

- Sananvapaus hallitusmuotoon (1919)
- Rikoslain painovapausrikosten kiristäminen
- Tasavallan suojelulaki
- Kiihotuslaki
 - viranomaisten arvostelu, uskonnollisten ja siveellisten arvojen pilkka ja kansallisten muistojen häpäisy

Sananvapaus Suomessa

Itsenäisyyden alkuaika (1919-1939)

- Seuraukset

- erityisesti äärivasemmiston tukahduttaminen
- 1919–1936 työväenlehtiä vastaan yli 350 painokannetta

> poliittista, uskonnollista ja kulttuurista sensuuria

Sananvapaus Suomessa

Sodan ajan sensuuri (1939-1947)

- Ennakkosensuuri voimaan
 - Sotaa käsittelevät sisällöt arkaluonteisia
 - Kaikkeen viestintään voitiin puuttua
 - Neuvostovastaiset ja äärioikeistolaiset sisällöt kohteena
 - satoja kirjoja poistettiin kirjakaupoista

> poliittista ja sotilaallista sensuuria

Sananvapaus Suomessa

Rauhan ajan murroskausi (1947-1960)

- Sananvapauden laajentuminen ennakkosensuurin poistuessa
- Poliittinen varovaisuus idänsuhteissa
 - YYA-sopimus (1948)
 - Yöpakkaskriisi (1958)

> *poliittinen sensuuri*

*" Ilman sanomalehdistömme osoittamaa
pidättyvyyttä ja vastuuntuntoa ei koskaan
saada maittemme välisiä suhteita sille
luottamukselliselle kannalle, jolla niiden
meidän oman etumme mukaisesti tulisi olla".*

– Urho Kekkonen

Suomalainen sananvapaus

Kulttuurin radikaali murros (1960-luku)

- Median kulta-kausi (1960-1980)
- Perinteisten arvojen kritiikki ja haastaminen
- Seksuaalisten, uskonnollisten ja kulttuuristen arvojen ravistelu
 - Hannu Salaman Juhannustanssit ja jumalanpilkkaoikeudenkäynti

> kulttuurisia, poliittisia ja uskonnollisia sananvapauskiistoja

Suomalainen sananvapaus

Suomettuminen, itesesensuuri (1960-1981)

- ”Kekkosen aika”
 - Ns. myllykirjeet
 - Suomettuminen
 - Neuvostomyönteisyys politiikassa ja mediassa
- > *poliittinen sensuuri, itesesensuuri*

Suomalainen sananvapaus

Avautumisen aika (1981-)

- Poliittinen konsensus
 - Avoimuuskulttuurin synty
 - tiedonsaanti, hallinnon avoimuus, kansalaisten osallisuus
 - 2000-luvulta alkaen Suomi johtavia maita sananvapauden ja demokratian olosuhteiden suhteen
 - Piilokorruptio ja "hyvä veli" verkostot
- > *"pehmeä sensuuri"*

Internet-ajan sananvapaus

Internet censorship & surveillance

1995-2000	Avoimen verkon aika	Internet utopiat
2001-2005	Suodatuksen aika	"Access denied"
2006-2010	Valvonnan keinojen laajentumisen aika	"Access restricted"
2010-	Vastaliikkeiden aika	"Access contested"
Future	"Kaikkiallinen valvonta"	Ubiikki valvonta

Palfrey, J. G. Four phases of Internet regulation. Social Research, Vol. 77, No. 3, Fall 2010.
<https://dwmw.files.wordpress.com/2011/03/palfrey-4-phases-of-internet-development.pdf>

Avoimen verkon aika

1990-2000

- Avoimen ja vapaan verkon ihanteet
- "Information wants to be free"
- Sensuuri ja lainsäädännölliset rajoitukset vähäisiä

Suodatuksen aika

2000-2005 - Access denied

- Kontrollin lisääntyminen
- Filterointi keskeisenä välineenä

Valvonnan keinojen laajentuminen

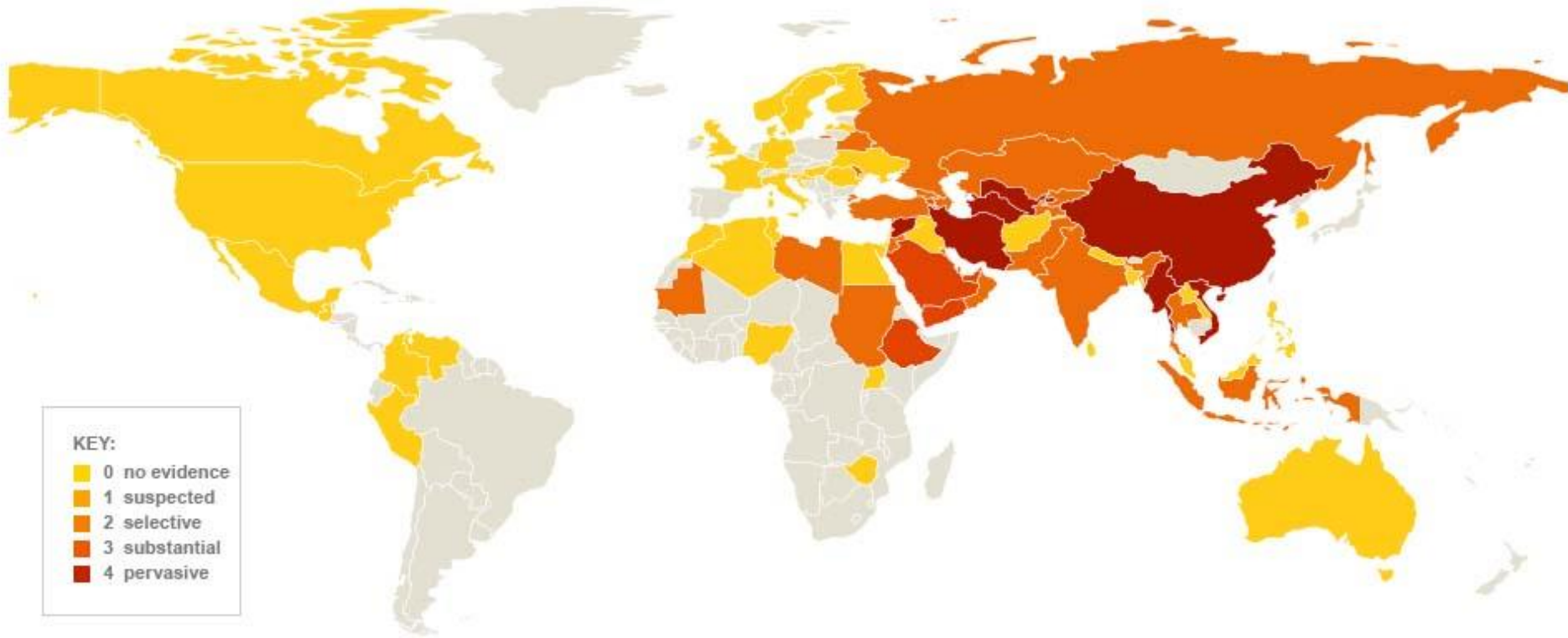
2005-2010 - Access controlled

- Kontrollin hienojakoistuminen
- Kontrollia harjoittavien osapuolten moninaistuminen

Vastaliikkeiden aika

2010-

- Massatiedonkeruu ja -valvonta
- Globaalit ulottuvuudet
- Kansalaisaktivismi voimistuu
- Tietovuodot (Snowden, Wikileaks)

Political

Social

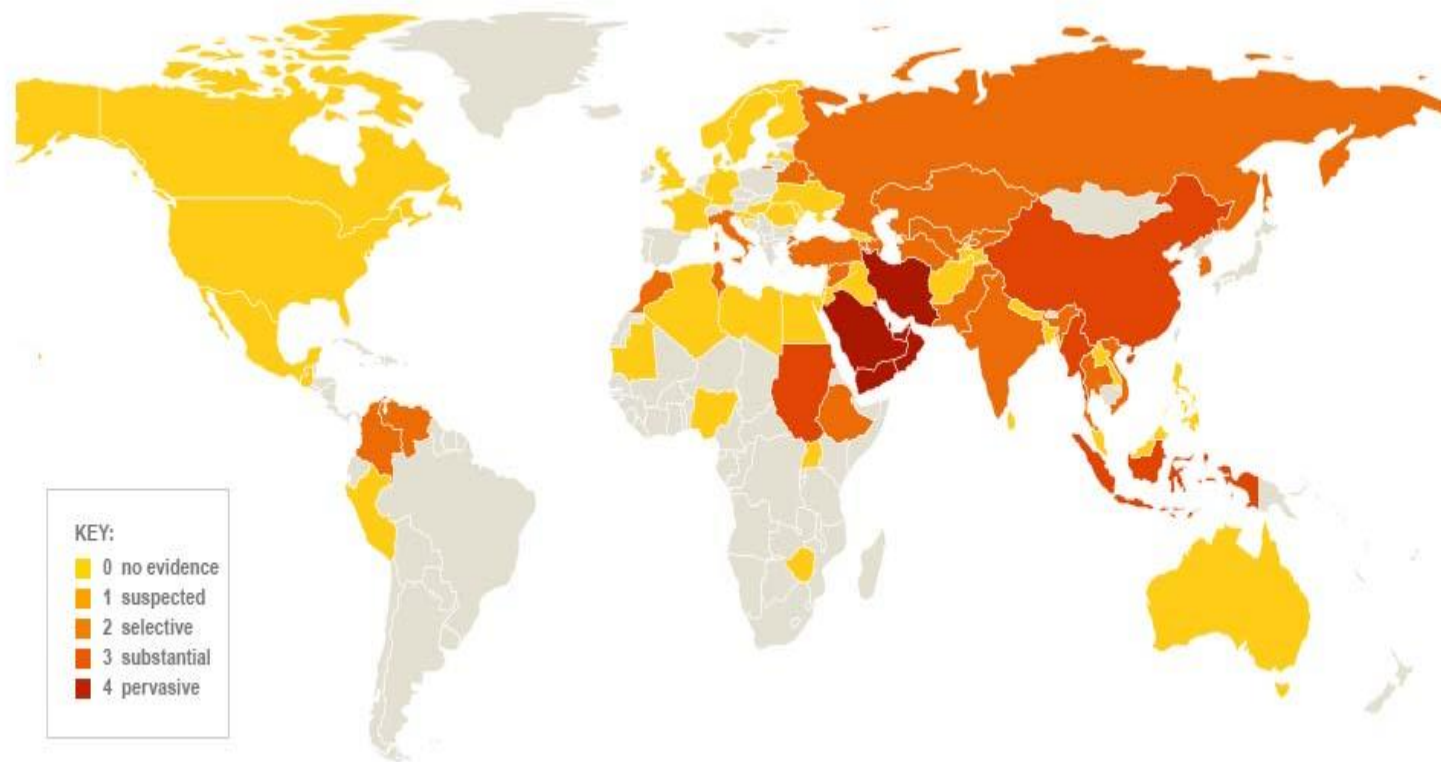
Tools

Conflict/Security

Transparency

Consistency

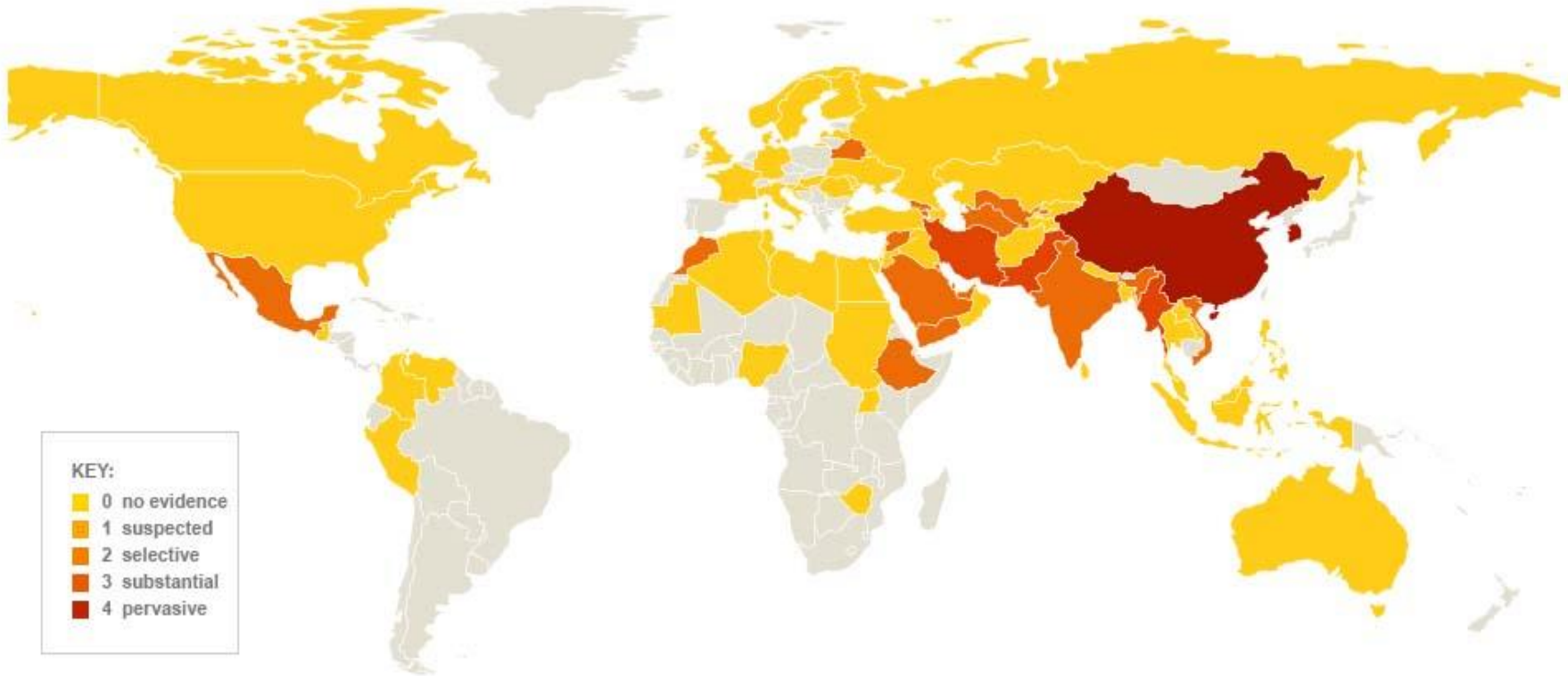
Open Net Initiative, Interactive Map of Censorship,
<http://www.theguardian.com/technology/datablog/interactive/2012/apr/16/web-filtering-censorship>

- Political
- Social**
- Tools
- Conflict/Security
- Transparency
- Consistency

Open Net Initiative, Interactive Map of Censorship,
<http://www.theguardian.com/technology/datablog/interactive/2012/apr/16/web-filtering-censorship>

Category: **Conflict/Security**

Political

Social

Tools

Conflict/Security

Transparency

Consistency

Open Net Initiative, Interactive Map of Censorship,
<http://www.theguardian.com/technology/datablog/interactive/2012/apr/16/web-filtering-censorship>

Kansainvälinen vertailu

Suurvaltojen veturiasema

Kiina

Venäjä

USA (NSA:n massavalvonta)

Synkimmät alueet

Arabimaat

Aasia

Afrikka

Kansainvälinen vertailu

Vapaimmat alueet

Eurooppa

Pohjois-Amerikka (Kanada)

Australia

Paitsi...

Iso-Britannia

Unkari

Puola

Suomi - erikoisasemassa

Suomen johtoasema

Sananvapauden kärkimaa kansainvälisissä
vertailuissa (2016)

Globaalit trendit

10 trendiä

- Sensuuri on globaalia
- Sensuuri ja valvonta limittyvät toisiinsa
- Turvallisuudesta tuli perustelu
- Arjen kriminalisointi
- Ubiikkiteknologia tuo valvonnan kaikkialle
- Massatiedonkeruu ja datan määrittelemä kansalainen
- Privatisoituminen
- Tiedonsaannin rajoitukset
- Tiedonvälittäjistä tuli valvoja
- Kansalaisyhteiskunnan kaventumisen uhka

Privatisoituminen

Verkon infrastruktuuri on yksityisessä omistuksessa

- Data, ohjelmat, laitteet, tietovarastot, tietoliikenne

Kansainvälisten suurten toimijoiden paino

Google, Facebook, Microsoft, Apple, Amazon...

Privatisoituminen

Vaikuttaa sisältöihin, käyttöehtoihin ja verkkoon pääsyyn

Digital enclosure = verkkotilan
haltuunotto

Monitoimijaisuus

- Julkishallinto
- Yksityiset yritykset
- ”Public-private partnerships”
- Yhteisöt
- Yksityishenkilöt

Teknologioiden monimutkaisuus

Kohteet

Sisällöt

Palvelut

Tietoliikenneyhteydet

Julkaisijat

Käyttäjät

Standardit

Infrastruktuuri

Menetelmät

Filtterointi

Pääsynesto

DPI

Hakukonesensuuri

Verkkohyökkäykset

Verkkopalvelun poisto

Taloudellinen sensuuri

”God, King and Sex”

Poliittinen sananvapaus

1995-2016

- Kekkosen ajan keskittynyt vallankäyttö ohi
Neuvostomyönteisyyden pakon aika on ohi
- Avoimuuden aika
Avoin hallinto
Kansalaisten osallisuus
- Uudet geopoliittiset asetelmat
Sitoutuminen länteen
Nato- ja EU-kritiikin marginalisoituminen

Uskonnollinen sananvapaus

1995-2016

- Kristillisyyden kritiikki ei enää ole tabu
Jumalanpilkkä/uskonrauha harvoin oikeudessa
Vakaumuksellisuus voidaan nähdä ongelmana
- Islam-kritiikin sensitiiviseksi nousu
Muhammed-kuvakiista (2006)
Jatkumo 2010-luvulla

Seksuaalinen sananvapaus

1995-2016

- Alastomuuden konventiot

Massan alastonkuvaus kaupungissa ongelmaton vs.
Vanha alaston nainen lasikopissa ei sopinut

- Internet-palvelujen sensuuri

Donnerin alastomuus saunan laiturilla sensuuriin vs.
Porno rehottaa verkossa

- Lain rajat seksuaalisuudelle

Lapsipornon kritiikin väärinymmärtäminen
Valvontaan liittyvät kiistat

Uudet teemat

Turvallisuus

- 9/11 – terrorismin torjuntaan perustuva turvallisuusajattelu

Tiedon luotettavuus ja rikollisuus

- Algoritminen manipulaatio, kohdeviestintä
- Massakontrolli, ”infomyrskyt”
- Aktivismi, eettinen hakkerointi, [tietovuodot](#)
- [Vihapuhe](#), maahanmuutto, rasismi
- [Disinformaatio](#), informaatiovaikuttaminen
- Kyberturvallisuus, kyberrikollisuus, hybridisota

Sananvapauden tulevaisuus

Monimutkaisuus

Sananvapaus on monen tekijän summa

Poliittinen kompleksisuus

Esim. Katalonian nykytilanne

Oikeudellinen haastavuus

Teknologinen monimuotoisuus

Talouden/median keskittymät ja
niiden vaikutus

Polarisoituminen

”Vaikeat kysymykset”

- *Vihapuhe, rasismi, maahanmuutto, islam*
- Polarisoituminen haittaa dialogia
- Asiallinen keskustelu pitäisi olla mahdollista
- Käyttäytymisen arvostelu ja ongelmien käsittely on perusteltua ja tarpeellista
- Rodun tai pysyvän ominaisuuden arvostelu, yleistäminen ja vihan lietsominen on rasismia

Tiedon laatu

Tiedon arviointi haasteena

- Keskustelukulttuurin kehittäminen
- Faktojen tarkistus
- Tutkitun tiedon ja havaintojen painoarvo
- Arviointi ja analyysi
- ”Vastatieto” (moninaisuuden tarkastelu)
- Uudenlaista lukutaitoa tarvitaan (sisällöt, väline, intressit)

Avoimuus

Tiedon saatavuus haasteena

- Läpinäkyvyyden ja tiedon saatavuuden ja julkisuuden merkitys lisääntyy
 - Esim. avoin data
- *”Kaikki ei ole sitä, miltä se näyttää”*

Ubiikki valvonta

Kaikkiallinen valvonta

- Kontrolli syvenee

Somessa kirjoitetulla ja Googlessa löydetyllä voi olla arvaamattomia seurauksia

- Tunnistus, paikannus, massavalvonta
- Etävalvonnan ja -hallinnan rakenteet
- Älykkyyden lisääntyminen
- Globaalit ulottuvuudet

Sananvapauden suojeleminen

Tulevaisuus

- Sananvapaus ei ole itsestään selvää, vaan sitä on ylläpidettävä
 - *Yksilön kunnioitus*
 - kaikkia on voitava kunnioittaa ihmisinä, vaikka oltaisiin eri mieltä
 - *Demokratian merkitys*
 - yhteisistä pelisäännöistä on voitava neuvotella ja niihin pitäisi olla mahdollisuus vaikuttaa

Suomi - erikoisasemassa

Suomen johtoasema

Suomi kärjessä tai johtavana maana sananvapauden vertailuissa.

Tulevaisuus...

EU-maat ja Suomi ovat sananvapauden suunnannäyttäjiä.

Velvoite ylläpitää kansalaisten oikeuksien tasoa verkossa.

Jos emme me, kuka sitten? Jos ei nyt, milloin?

Miten voin vaikuttaa?

Julkisuus

Media, sosiaalinen media

Osallistuminen, aktivismi

[Kansalaisliikkeet](#)

[Kansalaisaloitteet](#)

[Kansalaisjärjestöt](#)

[Yhteydenotto kansanedustajaan](#)

Poliittinen toiminta

Poliittiset järjestöt

Asiantuntijuus